

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 3, 2017

Sayfa: 2058-2077

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[14-08-2017] – [14-09-2017]

Ebû Zekeriyâ İbn Mende ve Hadis İlmindeki Yeri (ö. 512/1119)

Muhammed AKDOĞAN

Dr., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
General Directorate of State Archives of Prime Ministry

Orcid ID: 0000-0003-0314-0095

el-hadimi@hotmail.com

Öz

Konu olarak seçilmesinin sebebi Ebû Zekeriyâ İbn Mende (ö. 512/1119) ve hadisçiliği hakkında Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi haricinde Türkiye’de herhangi bir çalışma yapılmamasıdır. Bu çalışmada, etkinliği İsfahan’da dört yüzyıla yakın devam eden İbn Mende sülalesinin bilinen en son halkası Ebû Zekeriyâ İbn Mende’nin ilmî kişiliği ve hadisçiliği ele alınacaktır. Kişi yaşadığı zaman diliminden bağımsız olarak düşünölemeyeceğinden konuya giriş sadedinde yaşadığı zamandaki İsfahan’ın genel siyasi durumu hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Daha sonra hayatı, eserleri, ilmî kişiliği, hadisçiliği gibi konulardan bahsedilmiştir.

Zamanının pek çok âliminden İslamî ilimleri tahsil eden İbn Mende, çok faydalı eserler vermenin yanında önemli ilim adamlarının yetişmesine yardımcı olmuştur. İbn Mende cerh ve ta’dîl uleması tarafından sika ve sadûk olarak değerlendirilmiştir. Onun önemli uygulamalarından birisi de sona ermeye yüz tutmuş olan imlâ meclislerini diriltmesidir. Bu durum onun hadis ilmine verdiği değerin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu makale ile İbn Mende’nin hadis ilmindeki konumu ve önemi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Zekeriyâ İbn Mende, İsfahan, Selçuklular, Hadis, Hadisçilik.

Abu Zekeriyah Ibn Mende and the Place of Hadith (ö. 512/1119)

Abstract

The reason why it was chosen as a subject is that Abu Zekeriyah Ibn Manda and hadithism have not been studied. In this study, Ibn Mende (ö. 512/1119)’s scientific personality and hadithism, the last member of the Ibn Mende dynasty, which has more than four hundred events in Isfahan, has been studied. Since the person can not think independently of the time frame he lived, he talked about the general political situation at the time of the introduction. Later on, he talked about topics such as his life, works, scientific personality, hadithism.

Ibn Mende, who collected Islamic sciences from many scholars of his time, helped educate important scholars in addition to giving very useful works. Ibn Mende was evaluated as sika and sadûk by cerh and ta’dîl scholars. One of his important practices is to revive imla sessions which have come to the end. This situation can be regarded as a sign of the value he gives to the hadith. This article will reveal the position and significance of İbn Mende in hadith.

Keywords: Abu Zekeriyah Ibn Manda, Isfahan, Seljuks, Hadith, Hadithism.

Giriş

İbn Mende'nin mensubu bulunduğu ailenin, İsfahan'da hadis ve tarih konularında köklü bir ilmî geleneğe sahip olduğu ehl-i ilimce bilinmektedir. Ailenin nispet edildiği kişi olan İbrâhim b. Velîd, İbn Mende diye tanınmıştır. Zaman içerisinde tüm aile bu isme dayandırılmış ve hepsi İbn Mende diye meşhur olmuşlardır. Bu ailenin hadis ilminde öne çıkmış fertlerinden olan Ebû Abdullah İbn Mende, Ebu'l-Kâsım İbn Mende ve Ebû Zekeriyâ İbn Mende gibi ailenin meşhur âlimleri hakkında Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi'ndeki ilgili maddeler haricinde Türkiye'de yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İsfahan gibi Müslümanlar'ın ilk fetihleri arasında sayılabilecek bir şehrin yetiştirdiği âlimlerin Türkiye'de yeterince tanınmaması kanaatimizce büyük bir eksikliklerdir. Bu sebeple İsfahan gibi meşhur bir ilim ve medeniyet şehrinin yetiştirmiş olduğu âlimler hakkında çalışmalar yaparak şehrin hadis noktasındaki önemini ortaya çıkarmayı üzerimize düşen bir borç olarak telakki ettik.

Bu çalışma üç başlık altında yapılacaktır. İbn Mende'yi daha iyi anlamak ve analiz etmek için yaşadığı dönem hakkında kısa bir bilgilendirme yapılacak, takiben hayatı, eserleri, ilmi kişiliği ve hadisçiliği hakkında bilgi verilerek onun hadisçiliği tanınmış olacaktır.

A. Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

Kişiler yaşadığı zamandan ayrı düşünülemez. Zamanın insan üzerindeki etkisi de yadsınamaz. İbn Mende'nin yaşamış olduğu dönem Selçuklular zamanına rast gelmekte olup siyasi otoritenin bulunduğu bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde İsfahan'ı yöneten kişiler ise şunlardır:

1. Kakûyî Ebû Mansûr Ferâmurz Zahîrüddîn (433-443/1041-1051)
2. Sultan Tuğrul Bey Dönemi (431- 455/1040–1063)
3. Sultan Alparslan Dönemi (455- 465/1063–1072)
4. Sultan Melikşâh Dönemi (465–485/1072–1092)
5. Sultan Berkyaruk Dönemi (485–498/1092–1104)
6. Sultan Muhammed Tapar Dönemi (498–511/1105–1118)

İsfahan'da yönetim Kakûyî Ebû Mansûr Ferâmurz Zahîrüddîn'in yönetimi altına girmeden önce şehir, babası Alaüddevle Muhammed b. Rüstem Düşmanziyâr'ın kontrolü altındaydı. Alaüddevle öldükten sonra evlatları Ebû Mansûr Ferâmurz ile Ebû Kâlicâr Gerşasf arasında İsfahan'ı yönetme konusunda kısa süreli bir çekişme yaşanmıştır.¹ Selçuklular'dan önceki dönemlerde de yönetim kısa sürelerle çok fazla el değiştirmiş ve neticede siyasi otorite şehre yerleşmemiştir. Yönetim boşluğunu fark eden Tuğrul Bey h. 434 (1042) senesinde buraya bir birlik göndermiş, şehrin durumunu tespit ettirmiş ve yaklaşık bir senelik muhasaradan sonra h. 443 (1051)

¹ İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Kâmil fi't-Târîh* (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdi), (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye), c. VIII, s. 249.

senesinin Muharrem'inde şehri fethetmiştir.² Muhasaranın uzun sürmesi dolayısıyla yiyecek vb. ihtiyaç maddelerinin tükenmesi, şehirde yaşam standardını düşürmüştür. Bu sebeplerden dolayı halktan gelecek tepkiyi azaltmak için Tuğrul Bey, şehri imar ettirmiş, buraya atadığı vali Ebu'l-Feth Muzaffer en-Nisâbüri'ye talimat vererek şehrin halkından 3 yıl vergi almamasını emretmiştir.³ Vali, vergi politikası dışında tarımsal ve hayvansal üretimi canlandırmak maksadıyla İsfahanlılar'a tohum ve hayvan da hibe etmiştir.⁴ Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu tahtına çıkan Sultan Alparslan döneminde de halka ilave destekler verilmeye devam edilmiş ve böylelikle İsfahanlılar'ın Selçuklu yönetimini kabul etmekte zorlanmalarını sağlanılmıştır.

Sultan Alparslan'dan sonra tahta çıkan Melikşah döneminde ülkenin sınırları oldukça genişlemiştir. Onun uyguladığı politikalar sebebiyle hem siyasi hem de ekonomik açıdan ülke zenginleşmiş ve ileri düzey bir refah seviyesine ulaşmıştır. Ancak Sultan Melikşah'ın kendisinden sonra kimin tahta geçeceğini belirtmemesinden dolayı taht mücadeleleri ortaya çıkmış ve devletin otoritesi zayıflamıştır. Tahta geçmesi mümkün olan dört melikin yaşları, babaları vefat ettiğinde oldukça küçüktü. Buna ilave olarak askerî ve mülkî erkânın da kendi istek ve arzularına göre hareket etmeleri, siyasi konjonktüre göre taraflarını belirlemeleri de zaafiyetin artmasına neden olmuştur.⁵ Sultan Melikşah'ın vefatından sonra özellikle iki oğlu Berkyaruk ve Muhammed Tapar arasında iktidar mücadelesi baş göstermiştir. İki taraf çeşitli tarihlerde İsfahan'ı kuşatmış ve kuşatma sırasında yaşam koşulları oldukça kötüleşmiştir. Bunlara Bâtınîler'in çalışmaları da eklenince şehir yaşanmaz hale gelmiştir.⁶ Yaşanan çeşitli sıkıntılardan sonra emirler tarafından Selçuklu tahtına Berkyaruk çıkarılmıştır.⁷ Sonraki zamanlarda Selçuklu tahtında hak iddia eden Muhammed Tapar siyasi mücadeleye girişmiştir. Bu zaman diliminde İsfahan, kısa aralıklarla çok fazla el değiştirmiştir. İki kardeş h. 497 senesinde anlaşmış ve Muhammed Tapar, Berkyaruk'un sultanlığını kabul etmiştir.⁸ Berkyaruk'un vefatından sonra Muhammed Tapar sultan olmuştur. Ancak bu siyasi mücadele hem devlete hem de İsfahan'a çok büyük zararlar vermiştir.

² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. VIII, s. 258, 293.

³ Nurullah Yazar, "Büyük Selçuklular Zamanında İsfahan" (Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 116; Tuba Yüksel, "Selçuklu Başkenti İsfahan (Kuruluşundan Moğol İstilasına Kadar" (Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 69.

⁴ Yüksel, s. 67; Yazar, s. 116-7.

⁵ Yazar, s. 124-5; Yüksel, s. 82.

⁶ Yazar, s. 125.

⁷ Yazar, s. 127.

⁸ Yazar, s. 130-1. Ebu's-Şeyh, Ebû Nuaym, İbn Mende, Silefi ve Teymî bu isimlere örnek olarak zikredilebilir.

Uzun süre Selçuklu egemenliğinde kalan İsfahan kültür, medeniyet, mimarî vb. konularda büyük gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle Sultan Melikşah'ın veziri olan Nizâmülmülk tarafından kurulan İsfahan Nizamiye medresesi eğitim ve kültürün gelişmesine çok büyük katkı sağlamıştır. Bu medresede ilim öğrenimi sistemleşmiş ve belirli bir program dâhilinde mezun verilmiştir. Buradan pek çok ilim adamı yetişmiş ve bu kimseler İsfahan'ın ilmî noktadan gelişmesine önemli katkılar vermiştir.⁹ Nizamiye Medresesi dışında Sultan Melikşah tarafından Hanefî ve Şâfiîlere yönelik Melikşah Medresesi; Nizâmülmülk'ün oğlu Ebu'l-Muzaffer Muzaffer Fahrü'l-Mülk tarafından Şâfiî öğrencilere yönelik Fahriyye medresesi; Muhammed Tapar tarafından ise Şâfiî öğrencilere yönelik Muhammed Selçûkî medresesi kurulmuştur.¹⁰ Zikri geçen medreselere ek olarak Sultan Melikşah'ın emriyle İsfahan'da bir de rasathane kurulmuştur.¹¹

B. Hayatı

Tam ismi Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Abdülvehhâb b. Hâfız Ebû Abdullah İbn Mende el-Abdî el-İsfahanî'dir. Tabakât ve terâcim kitaplarında hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte babası, dedesi, dedesinin babası, dedesinin dedesi ve onun babasının da muhaddis olduğu bilinen Ebû Zekeriyâ İbn Mende, h. 434 (1043) senesinin Şevvâl ayının 19'unda İsfahan'da doğmuştur.¹² Ailesinin ilmî geleneğe sahip olması münasebetiyle çok küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim aldığı söylenebilir. İlerleyen yıllarda zamanın âdeti olarak rihle faaliyetini gerçekleştirmiş ve böylelikle ilmini artırmıştır. Bu sebeple pek çok hocasından elde ettiği hadisleri nakletmek amacıyla kişiler evine gelmiş ve böylece evi hadis ilmi noktasından eşi benzeri görülmeyen bir yer olarak tasvir edilmiştir.¹³ Yaşlılık zamanlarına tesadüf eden h. 498 (1105) senesinde hac ibadetini gerçekleştirmek üzere yola çıkmış, bu yolda Bağdad'da Mansûr Câmii'nde hadis imla etmiştir.¹⁴ Bağdâd'da bulunduğu sıralarda, Ebû Tâlib b. Gaylân

⁹ Yazar, s. 200-6.

¹⁰ Yüksel, s. 132; Yazar, s. 210.

¹¹ Yazar, s. 212.

¹² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ ve Muhammed Abdülkâdir Atâ), (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), c. XVII, s. 170; İbn Nukta, *Kitâbu't-Takyîd li Ma'rifeti'r-Ruvât ve's-Sünen ve'l-Mesânîd*, (Hindistan: Vizâretü'l-Meârif ve Şuûni's-Sekafiyye, 1983/1403), c. II, s. 302 No: 655; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (thk. Şuayb el-Arnâût ve Ekrem el-Bûşî), (2. bs. Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, 1982/1402), c. XIX, s. 395 No: 235, *Tezkiratu'l-Huffâz*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), IV, 1251 No: 1057; İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (thk. Abfurrahmân b. Süleymân el-Useymin), (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykan, 2005/1425), c. I, s. 291; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân* (thk. İhsân Abbâs), (Beyrût: Dâru Sâdir, 1978/1398), c. VI, s. 170 No: 795; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, (1. bs. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983/1403), s. 454 No: 1022; Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm*, (15. bs., Beyrût, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), VIII, 156; Ömer Rıza Kehhâle, *el-Mu'cem*, (Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957), c. VIII, s. 210.

¹³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVII, s. 170; Zehebî, *es-Siyer*, c. XIX, s. 396 No: 235; Ziriklî, c. VIII, s. 156.

¹⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVII, s. 170; İbn Nukta, c. II, s. 302-3 No: 655; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, c. IV, s. 1251 No: 1057; İbn Receb, c. I, s. 292; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, (thk.

tarafından kendisine icazet verilen Ebû Zekerîyâ İbn Mende, h. 512 (1119) vefat etmiş ve Bâb-ı Darye mezarlığında babasının kabrinin yanına defnedilmiştir. H. 511 (1118) senesinde öldüğü de rivayet edilmektedir.¹⁵

İlim yolculuğu sırasında Taberânî'nin *el-Kebîr* ve *es-Sağîr*'ini, Ebû Ya'lâ'nın *el-Müsned*'ini, Ahmed b. Abdullah el-Berkî'nin *Kitâbu't-Târîh*'ini, Ahmed b. Mûsâ el-Merdûye'nin *el-Emsâl ve el-İlm*'ini, Ebû Bekr İbn Âsım'ın *Kitâbü'r-Rühûn*'unu, Yahyâ b. Osmân'ın *Kitâbu'l-Menâhî*'sini, Sâlih b. Ahmed el-Hemedânî'nin *Kitâbü't-Tabakât li Ehli'l-İlm ve't-Tahdîs bi Hemedân*'ını, Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in *et-Târîh*'ini, Dârekutnî'nin *el-Müctebâ fi's-Sünen*'ini, Ebu'l-Abbâs el-Müstağfirî'nin *Kitâbu'l-Muhtelif ve'l-Mütelif*'ini ve Ebû Ahmed el-Assâl'ın *Kitâbu'l-Azame*'sini sema yoluyla elde ettiği bilinmektedir.¹⁶ Eserleri sema metoduyla alması hadis ilminin tahsili hususunda oldukça hassas davrandığını ve bu ilme büyük bir değer atfettiğini göstermektedir.

C. Hadis İlmindeki Yeri

Bu başlık altında İbn Mende'nin hoca, talebe, eser, rihleleri ile ilmî kişiliği ve hadisçiliği hakkında bilgi verilecektir.

1. Hadis Hocaları

Ebû Zekeriyâ İbn Mende, ilim tahsil etmek için önüne çıkan bütün fırsatları değerlendirmeyi bilmiştir. Bu durum, bütün ilim taliplileri için önemli bir özelliktir. O, döneminin meşhur pek çok ilim adamından ders almıştır. Bunlardan tespit edilebilenler ise şunlardır:

Babası Ebû Amr Abdülvehhâb b. Hâfız Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk el-Abdî el-İsfahanî (ö. 475/1082), amcaları Ebu'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed b. İshâk el-Abdî el-İsfahanî (ö. 462/1070) ve Ebu'l-Kâsım İbn Mende Abdurrahmân b. Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahanî (ö.

Abdülkâdir el-Arnâût ve Mahmûd el-Arnâût), (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1986), c. VI, s. 52; İbn Hallikân, c. VI, s. 169 No: 795; Zirikî, c. VIII, s. 156.

¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVII, s. 170; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 180; İbn Nukta, c. II, s. 302 No: 655; Zehebî, *es-Siyer*, c. XIX, s. 396 No: 235, *Tezkiratu'l-Huffâz*, c. IV, s. 1251 No: 1057; İbn Receb, c. I, s. 307; İbn Müflih, *el-Maksadu'l-Erşed*, (thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-Useymin), (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1990), c. III, s. 99 No: 1224; İbn Hallikân, c. VI, s. 170 No: 795; Yâfî, *Mir'âtu'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fi Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, (1. bs., Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997/1417), c. III, s. 154; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, s. 454 No: 1022; Kehhâle, c. VIII, s. 210-1.

¹⁶ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün Fihî Men Âşe mine's-Sahâbe Miete ve İşrîn*, (tlk. ve thç. Meşhûr Hasan Süleymân), (Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, 1992), s. 24-5; Selmân Başaran, "Ebû Zekeriyâ İbn Mende", Selmân Başaran, "Ebû Zekeriyâ İbn Mende", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), c. XX, s. 180.

470/1078), Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Rîze ed-Dabî(ö. 440/1049)¹⁷, Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdürrahîm el-İsfahanî (ö. 445/1054)¹⁸, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Feddâd el-İsfahanî (ö. 449/1057)¹⁹, Ebû Tâhir Ahmed b. Mahmûd es-Sekafî el-İsfahanî (ö. 455/1063)²⁰, Ebu'l-Kâsım İbrâhîm b. Mansûr b. İbrâhîm b. Muhammed el-Cebbâr es-Sülemî el-Kerrânî²¹ el-İsfahanî (ö. 455/1063), Ebû Fazl Abdurrahmân b. Ahmed el-İclî er-Râzî (ö. 454/1062)²², Ebû Mansûr Muhammed b. Abdullah b. Fazlûye el-İsfahanî (ö. ?)²³, Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. Hüseyin el-Cûzdânî el-İsfahanî (ö. 442/1051)²⁴, Ebû Bekr Ahmed b. Mansûr b. Halef el-Mukri-en-Nîsâbûrî el-Mağribî (ö. 462/1070)²⁵, Ebû Osmân Saîd b. Ebî Saîd Ahmed b. Muhammed b. Nuaym b. Eşkâb el-Ayyâr es-Sûfî (ö. 457/1065)²⁶, Ebu'l-Velîd Hasan b. Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Belhî ed-Derbendî (ö. 456/1064)²⁷. Makalenin hacmini genişleteceği düşüncesiyle bu kişiler hakkında bilgi verilmeyecektir. Yukarıda da ifade edildiği üzere toplam hoca sayısı 14 olup bunlardan 10'u sika veya sadûk olarak değerlendirilirken diğer 4'ü hakkında cerh-ta'dîl uleması herhangi izahatta bulunmamıştır. Bu durumu oransal olarak ifade edecek olursak sika veya sadûk olan hocalarının oranı yüzde 71'e tekabül etmektedir. Yani onun umumiyetle hadis ilmi açısından güvenilir kaynaklardan beslendiğini söyleyebiliriz.

2. Talebeleri

Ebû Zekeriyâ İbn Mende pek çok talebe yetiştirmiş bir ilim adamıdır. Ondandır hadis nakledenler arasında Ebu'l-Hüseyin Mübârek b. Abdilcebbâr b.

¹⁷ İbn Mende, İbn Rîze'den Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr* isimli eseri rivayet etmiştir. İbn Nukta, c. II, s. 302 No: 655; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, c. IV, s. 1251 No: 1057; İbn Receb, c. I, s. 291; İbnü'l-İmâd, VI, 52.

¹⁸ Bilgi için bkz. İbn Nukta, c. I, s. 36 No: 27; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1988), c. XXX, s. 117 No: 147, es-Siyer, c. XVII, s. 639-40 No: 433; Yâfiî, c. III, s. 116; İbnü'l-İmâd, c. V, s. 198.

¹⁹ Bilgi için bkz. İbn Nukta, c. I, s. 197-8 No: 188; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 198 No: 222

²⁰ Bilgi için bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 374 No: 126, es-Siyer, c. XVIII, s. 124 No: 63.

²¹ Kerrân, İsfahan'a bağlı bir mahalledir. İbn Nukta, c. I, s. 223 No: 216; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 375 No: 128, es-Siyer, c. XVIII, s. 73 No: 33.

²² Bilgi için bkz. Sem'ânî, *el-Ensâb* (thk. eş-Şeyh Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî), (Beyrût: 1980/1400), c. X, s. 378; İbn Nukta, c. I, s. 223 No: 216; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 375 No: 128, es-Siyer, c. XVIII, s. 73 No: 33, *el-İber* (thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl), (1. bs. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985/1408), c. II, s. 304; İbnü'l-İmâd, c. V, s. 234.

²³ Bilgi için bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 70 No: 55.

²⁴ Bilgi için bkz. Sem'ânî, c. III, 363; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 72 No: 59.

²⁵ Bilgi için bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 467 No: 224, es-Siyer, c. XVIII, s. 94 No: 42.

²⁶ Bilgi için bkz. İbn Nukta, c. II, s. 21 No: 348; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 432 No: 187, *el-İber*, c. II, s. 307, es-Siyer, c. XVIII, s. 88 No: 39.

²⁷ Bilgi için bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk* (thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garame el-Amri), (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997), c. XIII, s. 384 No: 1451; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, c. II, s. 449; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 394 No: 155, *Tezkiratu'l-Huffâz*, c. III, s. 1155 No: 1017, es-Siyer, c. XVIII, s. 297 No: 138; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, s. 436 No: 982; İbnü'l-İmâd, c. V, s. 243

Ahmed b. Kâsım b. Ahmed b. Abdullah el-Bağdâdî es-Sayrafi İbnu't-Tuyûri (ö. 500/1107)²⁸, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülvâhid b. Muhammed ed-Dekkâk el-İsfahanî (ö. 516/1122)²⁹, Hâfız Ebu'l-Kâsım İsmâîlb. Muhammed b. Fazl Kivâmu's-Sünne et-Talhî et-Teymî el-İsfahanî (ö. 535/1141), Ebu'l-Berekât Abdülvehhâb b. Mübârek b. Ahmed b. Hasan el-Enmâtî el-Hanbelî (ö. 538/1144), Ebu'l-Fazl Muhammed b. Nâsır b. Muhammed b. Alî es-Selâmî el-Bağdâdî el-Fârisî (ö. 550/1155), Ebû Fazl Muhammed b. Hibetullah b. Alâ el-Bürücirdî (ö. 550/1155)³⁰, Ebu'l-Hasan Alî b. Ebî Türâb b. Fîrûz ez-Zenkûnî el-Bağdâdî el-Mukrî el-Hayyât (ö. 551/1156)³¹, Ebû Muhammed Şeyh Abdülkâdir b. Ebî Sâlih el-Cîlî el-Hanbelî (ö. 561/1166)³², Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Ahmed b. Ahmed İbnu'l-Haşşâb en-Nahvî el-Bağdâdî el-Hanbelî (ö. 567/1172)³³, Ebu'l-Hüseyn Abdülhakk b. el-Hâfız Abdülhâlık b. Ahmed el-Yûsufî el-Bağdâdî (ö. 575/1180)³⁴, Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed es-Silefî el-İsfahanî (ö. 576/1180), Ebû Mûsâ Muhammed b. Ebî Bekr Ömer b. Ebî İsâ Ahmed el-Medînî el-İsfahanî eş-Şâfiî (ö. 581/1186), Ebû Tâhir / Ca'fer Muhammed b. İsmâîl b. Muhammed

²⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVII, s. 106 No: 3769; İbn Nukta, c. II, s. 239-40 No: 582; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 112; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXIV, s. 324-6 No: 365, *es-Siyer*, c. XIX, s. 213-6 No: 132, *el-İber*, c. II, s. 380, *Mizânü'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Ricâl* (thk. Ali Muhammed el-Bicavi), (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), c. III, s. 431 No: 7045, *el-Muğni* (thk. Nureddin İtr), (Haleb: Dâru'l-Meârif, 1971), c. II, s. 142 No: 5162, *Düvelü'l-İslâm*, c. I, s. 437; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân* (i'tina bih Abdülfettah Ebu Gudde ve i'tina bi ihracihi ve tbaatîhi Selman Abdülfettah Ebu Gudde), (1. bs. Beyrut: Mektebetü'l-Matbuatî'l-İslamiyye, 2002), c. VI, s. 453-4 No: 6288; Kehhâle, c. VIII, s. 172. Sem'ânî doğum ve ölüm tarihlerini h. 356 ve 441 diye vermektedir. Bu bilgi, ya okuma hatası ya da bilgi hatasıdır. Genelde kaynaklar doğum ve ölüm tarihlerini h. 411 ve 500 şeklinde vermektedir. Sem'ânî, c. I, s. 197.

²⁹ Bilgi için bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXV, s. 405 No: 120, *es-Siyer*, c. XIX, s. 474 No: 277, *Tezkiratu'l-Huffâz*, c. IV, s. 1256 No: 1061, *el-İber*, c. II, s. 408; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, s. 456 No: 1026; Yâfiî, III, 168; İbnü'l-İmâd, c. VI, s. 86; Bağdadlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn*, c. I, s. 550, *Hediyetü'l-Ârifîn*, c. II, s. 84; Kehhale, c. X, s. 265-6.

³⁰ Bilgi için bkz. Yâkût, *Mu'cemu'l-Büldân*, c. I, s. 404; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXVII, s. 432 No: 647, *es-Siyer*, c. XX, s. 319 No: 212.

³¹ Bilgi için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. XVIII, s. 152-3 No: 705; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXVIII, s. 63 No: 23.

³² Bilgi için bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVIII, s. 173 No: 4259; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 482; Zehebî, *es-Siyer*, c. XX, s. 439-50 No: 286, *el-İber*, c. III, s. 36, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXIX, s. 87 No: 23; İbn Receb, c. II, s.189-212; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mulûki Mısır ve'l-Kâhire* (takdim ve ta'lik Muhammed Hüseyin Şemsüddin), (1. bs., Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992/1413), c. V, s. 353; İbnü'l-İmâd, c. VI, s. 331-2.

³³ Bilgi için bkz. İbn Müflih, *el-Maksadu'l-Erşed*, c. II, s. 9 No: 491; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVIII, s. 198 No: 4291; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât* (thk. Muhammed Ebû Fazl İbrâhîm), (Kâhire : Dâru'l-Fikrî'l-Arabî, 1986/1406), c. II, s. 99 No: 314; Zehebî, *es-Siyer*, c. XX, s. 523-8 No: 337, *el-İber*, c. III, s. 50; Yâfiî, c. III, s. 287; İbn Receb, c. II, s. 245 No: 155; İbn Tağrıberdî, c. VI, s. 60; Fîrûzâbâdî, *el-Bülga* (thk. Muhammed el-Misrî), (1. bs., Dımaşk: Dâru Sa'deddîn, 2000), s. 166 No: 171; Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât*, c. II, s. 29 No: 1353.

³⁴ Bilgi için bkz. Zehebî, *el-İber*, c. IV, s. 68, *es-Siyer*, c. XX, s. 552-3 No: 353; İbnü'l-İmâd, c. VI, s. 415-6.

et-Tarsûsî el-İsfahanî el-Hanbelî (ö. 595/1199)³⁵, Ebu'l-Vefâ Yahyâ b. Muhammed b. Abdülgaffâr es-Sabbâğ el-Hemedânî (ö. ?), Ebu'l-Meâlî İbn Hanîfe (ö. ?) ve Ebû Mansûr el-Hayyât (ö. ?)'in olduğu bilinmektedir.

3. Eserleri

Ebû Zekeriyâ İbn Mende, Mende ailesinin son kuşağında yer aldığı yukarıda belirtilmişti. Ailesinin farklı kuşaklarına ait ilmî birikimi kendi zamanına gelinceye kadar artmış; kendisi de bunu fırsata çevirerek eserler yazmıştır. Yazdığı eserlerin genel olarak hadis ve tarih ile ilgili olduğu aşağıdaki eserlerin isimlerinden anlaşılabilecektir.

Târîhu İsfahan, Menâkıbı İmâm Ahmed, Menâkıbu'l-Abbâs, Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, Kitab fihi Ma'rifeti Erdafi'n-Nebî, Kitâbu Men Âşe mine's-Sahâbe miete ve İşrîn, Erbau Mecâlis min İmlâih, et-Tenbîh alâ Ahvâlî'l-Cühhâl ve Münâfikîn, Kitâbu Alâ's-Sahîhayn (veya es-Sahîh alâ Kitâbu Müslim b. Haccâc) isimli eserleri bulunmaktadır.³⁶ Bu eserlerden neşredilenler kısaca tanıtılacaktır.

3.1. Kitâbu Men Âşe mine's-Sahâbe miete ve İşrîn

Müellif, eseri talebesi Ebû Tâhir es-Silefî'nin isteği üzerine yazdığını ifade etmiştir.³⁷ Eserde, o 120 yaşını geçmiş 14 sahâbînin künyeleri, nisbeleri, nereli oldukları, doğum, ölüm ve vefat tarihleri, doğum ve vefat yeri, ihtida yaşı ile bu kimselerden bazılarının da hadislerine yer vermiştir. Bu kişiler Hakîm b. Hizâm, Âsım b. Adıyy, Huveytub b. Abdu'l-Uzzâ, Saîd b. İyâs, Mahreme b. Nevfel, Saîd b. Yerbû', Sa'd b. Cünâde, Hassân b. Sâbit, Abduhayr b. Yezîd, Hamnen b. Avf, Müntecî', Nâfi' el-Abdî el-Leclâc ve Ebû Şeddâd el-Umânî'dir.

3.2. Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî

Ebu Ca'fer Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî'nin rivayetine³⁸ istinaden Taberânî'nin biyografisini ve eserlerinin bir listesini barındıran eser; Hamdi

³⁵ Bilgi için bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXII, s. 200 No: 260, *es-Siyer*, c. XXI, s. 245 No: 126.

³⁶ İbn Nukta, c. II, s. 302 No: 655; Zehebî, *el-İber*, c. II, s. 398; İbn Receb, c. I, s. 294-5; İbn Müflih, c. III, s. 99 No: 1224; İbn Hallikân, c. VI, s. 169 No: 795; Yâfiî, c. III, s. 154; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, s. 454 No: 1022; Kâtip Çelebi, Hâcî Halîfe Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmî'l-Kütübi ve'l-Funûn*, (Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, ts.), c. I, s.282, 1464; Bağdâdlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, c. II, s. 520; Ziriklî, VIII, 156; Kehhâle, c. XIII, s. 211; Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs, *er-Risâle* (trc. Yusuf Özbek), (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), s. 258, 263, 423; Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün Fihi Men Âşe mine's-Sahâbe miete ve İşrîn* (tlk. ve thç. Meşhûr Hasan Süleymân), (Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, 1992), s. 26-8; Selmân Başaran, "Ebû Zekeriyâ İbn Mende", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), c. XX, s. 180-1.

³⁷ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün Fihi Men Âşe mine's-Sahâbe Miete ve İşrîn*, s. 47.

³⁸ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, (thk. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî), (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), c. XXV, s. 333.

Abdülmeccid es-Silefi tarafından Taberanî'nin *e1-Mu'cemü'l-Kebir*'inin XXV. cildinin sonunda (s. 329-368) yayımlanmıştır.³⁹

3.3. *Kitab fihî Ma'rifeti Erdâfi'n-Nebî*

Eser Yahyâ Muhtâr Gazzâvî'nin tahkiikiyle yayımlanmıştır.⁴⁰ Hz. Peygamber'in bir sefere veya cihada çıktığında bineğinin terkesine aldığı⁴¹ 37 sahabiye zikretmiş ve onlarla ilgili olan bir veya iki rivayeti vermiştir. Bu sahabeler Hz. Ebû Bekr, Hz. Osmân, Alî b. Ebî Tâlib, Hz. Hasan b. Alî, Hüseyin b. Alî, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ca'fer el-Hâşimî, Fazl b. Abbâs, Muâviye b. Sahr el-Ümevî, Muâz b. Cebel, Ebû Zerr Cündeb b. Cünâde el-Gıfârî, Zeyd b. Hârîse, Üsâme b. Zeyd, Sâbit b. Dahhâk el-Ensârî, Şerîd b. Süveyd esSekafî, Seleme b. Ekva' el-Esemî, Zeyd b. Sehl el-Ensârî, Süheyl b. Beydâ, Alî b. Ebi'l-Âs, Abdullah b. Zübeyr, Üsâme b. Umeyr el-Hüzelî, Safiyye b. Huyey, Câbir b. Abdullah, Ubeydullah b. Abbâs el-Hâşimî, Sudey b. Aclân, Uveymir b. Mâlik el-Ensârî, Âmine bnt. Salt el-Gıfârîyye, Ebû İyâs, Ebû Hureyre, Kusem b. Abbâs b. Abdülmuttalib, Kays b. Sa'd el-Ensârî, Ebû Müleyh, Havvât b. Cübeyr el-Ensârî'dir. Bunlar dışında da kim olduğu tam olarak bilinmeyen üç sahabi daha bulunmaktadır.⁴²

İbn Mende, her bir kişi hakkında başlık açarak konuyu işlenmiştir. O, bu kişilerin ismi, varsa künye, nisbe ve doğum yeri⁴³, vefat yeri ve tarihi⁴⁴, özel durumu⁴⁵ ve kendisiyle ilgili olduğu rivayetleri vermiştir.⁴⁶ O, sahabenin isminde muğlaklık bulunan yeri açıklamıştır. Mesela, Seleme b. Ekva' diye tanınan sahabenin isminde zikredilen Ekva'nın isminin Ebû Müslim Sinân b. Abdullah b. Beşîr b. Huzeyme b. Selemân b. Esem b. Aksâ şeklinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁷

³⁹ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'un fihî Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî* (thk. Hamdî Abdülmeccid es-Silefi), (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.).

⁴⁰ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî* (itina: Yahyâ Muhtâr Gazzâvî), (1. bs. Beyrût: el-Medînetu li't-Tevzî', 1410/1990).

⁴¹ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 11.

⁴² Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 13-89.

⁴³ Abdullah b. Ca'fer el-Hâşimî, Habeşistan'da doğmuştur. Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 27.

⁴⁴ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 54, 58, 61.

⁴⁵ Hz. Osmân'ın, Hz. Peygamber'in damadı olduğunu bildirmesi buna örnektir. Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 18, Hz. Alî'nin, Hz. Peygamber'in damadı, amcasının oğlu ve torunlarının babası olduğunu ortaya koymuştur. Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 20, Sâbit b. Dahhâk'ın suffa ashabından olması, Bey'atü'r-Rıdvân'a katılması ve Abdullah b. Zübeyr fitnesi zamanında vefat ettiği bilgisini paylaşmıştır. Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 50.

⁴⁶ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 13-70.

⁴⁷ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 54.

4. Rihleleri

Hicri ilk beş asırda ilim elde etmek için, özellikle hadis öğrenimi için rihleler yapılmaktaydı. Bunlara genellikle *rihletu'l-ilm'* veya *'rihletu'l-hadîs* denilmektedir. Bu seyahatler ilk dönem ilim adamlarında aranan olmazsa olmaz şartlardandır. İlk dönem âlimleri kendi beldelerinin âlimlerinden ilim elde ettikten sonra uzak şehirlere ilim almaya giderlerdi. Bu gelenek hadis ilminin adabından sayılmıştır.⁴⁸ Bu seyahatler sahabe neslinden itibaren başlamış, tabiûn, tebeu't-tâbiîn ve diğer nesillerde de devam etmiştir. Bu seyahatlerin neticesinde farklı bölgelerdeki hadisler bir araya getirilmiş, sahih ve zayıf rivayetlerin birbirinden ayrılmasına katkı sağlanmış, hadis ravilerinin birbirlerini tanımalarına fırsat verilmiş ve itikad ile amel birlikteliğinin sağlanmasına katkıda bulunulmuştur.⁴⁹

İbn Mende Bağdâd, Nisâbü'r, Hemedân, Basra gibi ilim merkezlerine yolculuklar gerçekleştirmiş ve pek çok hocadan ilim almıştır.⁵⁰ Zikri geçen bu şehirler onun zamanında hadis ilmi açısından ehemmiyet arz eden yerler arasında olduğu bilinmektedir. Gittiği yerlerde de hadis eğitim ve öğretimiyle meşgul olmuştur.

5. İlmî Kişiliği

Esasen buraya kadar bahsedilen konular onun hadis ilmindeki yerini göstermesi bakımından ışık tutucu mahiyettedir. Ancak bu başlık altında cerh-ta'dil âlimleri tarafından zikredilen görüşler çerçevesinde hadis ilmindeki yeri ile diğer ilim dallarında yaptığı faaliyetlerden bahsedilecektir.

Hâfız Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Muhammed et-Teymî (ö. 535/1141) hadis ezberi ve dirayet gibi konularda yetkin bir kimse, icazet yoluyla öğrencisi olan Sem'ânî (ö. 562/1166) sika ve hadis hafızı, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) sika, hâfız ve sadûk; Suyûtî hafız, âlim ve müsniid olarak değerlendirmiştir.⁵¹ Şehredâr b. Şîrûye ed-Deylemî (ö. 558/1163) hadis hafızı, sika ve sadûk, İbn Hallikân (ö. 681/1282) ise onun meşhur hâfızlardan ve öne çıkan hadis âlimlerinden birisi olduğunu vurgulamıştır.⁵² Rical âlimi Zehebî (ö. 748/1348) ise onu cerh ve ta'dilde sözüne itimad edilecek kimseler arasında sayması hadis ilmindeki otoritesinin bir yansımasıdır..⁵³

⁴⁸ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs* (tlk. Muhammed Ragib et-Tabbah el-Halebi), (1. bs., Haleb: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1931/1350), s. 210.

⁴⁹ Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları* (trc. M. Yaşar Kandemir), (İstanbul: İFAV, 7. bs.) s. 38-45.

⁵⁰ İbn Hallikân, c. VI, s. 168-9 No: 795; İbn Receb, c. I, s. 291.

⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVII, s. 170; Zehebî, *es-Siyer*, c. XIX, s. 395-6 No: 235, *Tezkiratu'l-Huffâz*, c. IV, s. 1251 No: 1057; İbn Receb, c. I, s. 292-4; İbn Hallikân, c. VI, s. 168-9 No: 795; Yâfiî, c. III, s. 154; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, s. 454 No: 1022.

⁵² İbn Receb, c. I, s. 293-4; İbn Hallikân, c. VI, s. 168 No: 795.

⁵³ Zehebî, *Zikru Men Yu'temedu kavluhu fi'l-Cerh ve't-Tadil* (İtina Abdülfettah Ebu Gudde), (5. bs. Haleb, Mektebu'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1990), s. 216 No: 595.

Ayrıca kıraat ilmiyle meşgul olan İbn Mende, Muhammed b. İbrâhîm el-Bekkâr, Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin b. Zencûye ve Abdullah b. Afşîn'den ilim almış; kendisinden ise Ebu'l-Alâ el-Hemedânî kıraat eğitimi almıştır.⁵⁴ Hadis ve kıraat ilmi dışında şiirle de ilgilenen İbn Mende'nin, şiir inşa ettiği bilinmektedir.⁵⁵

6. Hadisçiliği

İbn Mende'nin hadisçiliği *Cüz'ün Fihi Men Âşe mine's-Sahâbe Miete ve İşrîn*, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî* ile *Kitâbu fihi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî* isimli eserlerinden istifade edilerek ele alınacaktır.

6.1. Hadis Eda Usulü

Hadis edebiyatında uygun metod ve usullerle hadis alınmasına *tahammül*; alınan rivayetin aktarılmasına *eda*; eda esnasında kullanılan lafızlara da *eda şîğası* denilmektedir. Bilinen eda yolları ise sırasıyla *sema*, *kıraat*, *icazet*, *münâvele*, *mükâtebe*, *i'lâm*, *vasıyyet* ve *vicade* şeklindedir.⁵⁶

İbn Mende hadisleri *haddesenâ*, *ahberana* veya *ahberanî*, *enbeenâ* sigasıyla veya *vicade* metoduyla rivayet etmiştir. Bunlara ilave olarak *cezmi sigasıyla* da hadis naklettiği görülmektedir. Genellikle *haddesenâ* sigası *semaya*; *ahberanî* veya *ahberanî kıraata*; *enbeena* ise *icazete* delalet ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla İbn Mende hadis alırken *sema*, *kıraat*, *icâzet* veya *vicâde* metoduyla hadis aldığı söylenebilir. Bahsi geçen sigâ veya metodlara örnek olarak şunları verebiliriz:

Hz.Peygamber'in on iki yıl ezan okuyan kimseye cennetin vacip olduğuna dikkat çektiği hadisi '*haddesenâ*' sigasına⁵⁷, kendisinden sonra risalet ve nübüvvetin olmadığını belirttiği hadisi '*ahberanî*' sigasına⁵⁸, Allah'ın kıyamet

⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, c. II, s. 326 No: 3855.

⁵⁵ Yâfiî, c. III, s. 154.

⁵⁶ Bilgi için bkz. Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tedriü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevi* (İlk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyda), (1. bs., Beyrût.; Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996/1417), c. I, s. 5-36.

⁵⁷ " حَدَّثَنَا الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا يحيى بن عُثْمَانَ بن صالح والمطلب بن شُعَيْب المصريان سنة ثمانين ومائتين قالوا حدثنا أبو صالح عبد الله بن صالح حدثنا يحيى بن أيوب بن جريج عن نافع عن بن عمر رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من أدنى ثنتي عشرة مرة وجبت له الجنة " Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, XXV, 345. Diğer örnek için bkz. *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, s. 350.

⁵⁸ " أَخْبَرَنَا مُحَمَّد بن علي وإبراهيم بن منصور قَالَا ثنا بن المقرئ ابنا أحمد بن علي الموصلي ثنا زهير ثنا عفان ثنا عبد الواحد بن زياد " ثنا المختار بن فلفل ثنا أنس بن مالك رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الرسالة والنبوة قد انقطعت فلا رسول بعدي " Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, c. XXV, s. 337-8. Diğer örnekler için bkz. *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, s. 351-3, *Kitâbu fihi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 18-9, 21, 22-3, 24-5, 26, 29, 31

günü gözle görüleceğini ifade ettiği hadis ‘enbeenâ’ sigasına⁵⁹ ve mü'minlerin birbirlerini sevmeye, birbirlerine acıma ve birbirlerini koruma hususunda bir vücuda benzettiği hadisi *vicade* metoduna⁶⁰ ve son olarak Rabb'in kıyamet günü görüleceğinin zikrettiği hadisi *cezme* sigasına⁶¹ delalet etmektedir.

6.2. Ravi ve Rivayetler Hakkında Açıklama Yapması

Ebû Zekeriya İbn Mende ravî ve rivayetlerle ilgili açıklamada bulunmuş ve ilgili örnekler çoğunlukla *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî* isimli eserinden verilmiştir.

İbn Mende, senedin en sonundaki ravinin, kime rivayet ettiğine dair bilgi vermiştir. Abdullah İbn Ömer'den mervî olan “Kim on iki yıl müezzinlik yaparsa ona cennet vacip olur.”hadisini Taberânî'den Ebû Halîfe el-Cumahî'nin rivayet ettiğini söylemiştir.⁶²

En son rivayet eden ravinin rivayet ettiği tarihi vermiştir. Kıyamet gününde Rabbin gözle görüleceğine dair olarak rivayet edilen hadisin h. 333 senesinde nakledildiğini belirtmiştir.⁶³

Taberânî'nin, hadisin senedi hakkında yaptığı açıklamayı vermiştir.⁶⁴

Hadisi nakleden diğer ravilerin kim olduğunu zikretmiştir.⁶⁵ İbn Mende, veren elin alan elden daha hayırlı olduğunun ifade edildiği hadisi, İbn Şihâb

أَبَانًا بِالْحَدِيثِ الْأَوَّلِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ سَلْمَانَ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَيُّوبَ فِي الْمَعْمَرِ الْكَبِيرِ ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ الْمَكِّيُّ ثَنَا مُعَاوِيَةَ بْنُ عَطَاءٍ “ الْخُرَاعِيُّ ثَنَا سَفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنِ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ رَاضِي اللَّهِ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ تَرَوْنَ رَبِّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَا تَضَامُونَ فِي رُؤْيَتِهِ ” Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, XXV, 349. Diğer örnekler için bkz. *Cüz'ün Fihi Men Âşe mine's-Sahâbe miete ve İşrîn*, s. 60-1, 64, 68, 73.

وَجِدْتُ عَلَى ظَهْرِ كِتَابِ دَلِيلِ النَّبِيِّ لِأَبِي خَلِيفَةَ الْفَضْلِ بْنِ الْحَبِيبِ الْجَمْحِيِّ رَوَاهُ أَبُو طَاهِرٍ عَمْرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ الْفَاخِرِ عَنْ “ الطَّبْرَانِيِّ عَنْهُ مَكْتُوبًا قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ الطَّبْرَانِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَنَامِ فِي سُؤَالِ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ وَثَلَاثِمِائَةٍ فِي مَا بَيْنَ يَمُودِيَّةِ أَصْنَهَانَ وَمِهْرَنْبِيهَا فِي صَحْرَاءٍ مِنْ صَحَارِيهَا وَكَانَ مَضْرَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَضْرُوبَةً مَرْبَعَةً غَيْرَ مُضْبِئَةٍ مَغْشَاةٍ بِأَغْشِيَّةٍ بَيْضِ حَسَنَةِ الْبَيَاضِ وَكَانَ أَرْوَاجُهُ فِي الْمَضْرَابِ وَرَأَيْتُ عَائِشَةَ بَارِزَةً عَنْ مَضْرَبٍ مِنَ الْمَضْرَابِ مَوْلَةً وَجْهَهَا نَحْوُ الْمَضْرَبِ مَرْتَدِيَةً بَرْدٌ أَبْيَضٌ شَدِيدُ الْبَيَاضِ فَمَرَّ بِهَا طِفْلٌ فَدَعَتْ لَهُ فَسَمِعَتْ فَصَاحَتْهَا وَلَمْ أَنْظُرْ إِلَى وَجْهَهَا فَانْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيِّ وَهُوَ بَارِزٌ عَلَى الْمَضْرَابِ فَقَبِلْتُ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَعَاتِقِهِ ثُمَّ جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَرَفَعْتُ يَدِي فَدَعَا لِنَفْسِي وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ دَعَاءً كَثِيرًا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَقْبَلٌ عَلَيَّ بِوَجْهِهِ مَبْتَسِمٌ لَمْ يَقْتَرِعْ أَنْ يَأْبَاهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي عَنْ حَدِيثِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّكَ قُلْتَ الْمُؤْمِنُ مَالِفٌ وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُولَفُ فَأَوْمًا بِيَدِهِ كَأَنَّهُ ضَعَفَهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي عَنْ حَدِيثِ الشَّعْبِيِّ عَنِ النَّعْمَانَ بْنِ بَشِيرٍ أَنَّكَ قُلْتَ مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاخُمِهِمْ وَتَوَادُّهِمْ ”وتواصلهم كممثل الجسد إذا اشتكى عضو منه تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى والسهر فقال صلى الله عليه وسلم بيده Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, c. XXV, s. 339-40. Diğer örnekler için bkz. *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, s. 346.

رَوَى أَبُو عَلِيٍّ الصَّحَافُ فِي سَنَةِ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ وَثَلَاثِمِائَةٍ ابْنًا أَبُو الْقَاسِمِ الطَّبْرَانِيِّ ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ الْمَكِّيُّ ثَنَا مُعَاوِيَةَ بْنُ عَطَاءٍ “ الْخُرَاعِيُّ ثَنَا سَفْيَانُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنِ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ رَاضِي اللَّهِ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَوْنَ رَبِّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ” Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, c. XXV, s. 348.

⁶² Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, c. XXV, s. 345.

⁶³ Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, c. XXV, s. 348.

⁶⁴ Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, c. XXV, s. 353.

⁶⁵ Diğer örnekler için bkz. Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün Fihi Men Âşe mine's-Sahâbe Miete ve İşrîn*, s. 57.

ez-Zührî (ö. 124/742)'den nakledenler arasında Amr b. Hâris (ö. 148/765), Abdurrahmân Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), el-Evzâî (ö. 157/774), Yûnus b. Yezîd (ö. 182/798), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ve Abdurrahmân b. Hâlid b. Müsâfir (ö. ?) olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶

Hadisin nerede rivayet edildiği hakkında nadiren bilgi vermiştir. İbn Mende, gece vakti develerin güdülmesine Hz. Peygamber tarafından ruhsat verilmesi ile ilgili zikredilen hadisin ravilerinden olan Muhammed b. Abdân'ın hadisi Mekke'de rivayet ettiğini zikretmiştir.⁶⁷

Senedde yer alan ravinin dedesi ile babası arasında kalb bulunduğunu tespit etmiştir. Mesela, senedde ravinin ismi, Ömer b. Abdurrahmân b. Osmân şeklinde zikredilmiş iken İbn Mende ravinin ismini tashih ederek onun Ömer b. Osmân b. Abdurrahmân olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

Cerh ve ta'dil dışında ravinin şahsına ait bilgi ve özelliklerine temas etmiştir. Mesela, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed es-Saffar hakkında ölünceye kadar hadis halkalarına gidip geldiğini ve ilimle meşgul olduğunu, insanlara vaaz ettiğini, edîb, fazilet sahibi, dilde mahir, iyi ahlak sahibi ve iyiliksever bir kişilik olduğunu, Hibetullah b. Abdülvâris eş-Şîrâzî hakkında ise hadis talebi isteğiyle pek çok yolculuk gerçekleştirdiğini ve bunu ömrünün sonuna kadar devam ettirdiğini, çok eser yazmakla birlikte ahlakının ve yaşantısının da güzel olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹

Ravinin düşmüş olduğu şekke dikkat çekmiştir. İbn Mende, Hz. Peygamber'in Hz. Osmân'dan bineğinin arkasına binmesini istediği hadisi nakleden ravi Yûsuf b. Behlûl'ün Hz. Peygamber'in 'üskün' mü 'üsku' mu dediğinde tereddüt ettiğini belirtmiştir.⁷⁰

Taberânî'nin hadis rivayetinde olan muhalefetine dikkat çekmiştir. Üsâme b. Zeyd'in arefe akşamı Hz. Peygamber'in terikisinde olduğu ifade edilen hadise Taberânî muhalefet ederek onun Arafat günü Peygamber'in terikisinde olduğunu belirtmiştir.⁷¹

6.3. Hadis Rivayet Usulü

İbn Mende, hadisin diğer varyantlarına temas etmiştir. O, kıyamet gününde rabbın görüleceği ve besmelenin Kur'ân'dan bir parça olduğu ile ilgili

⁶⁶ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün Fîhi Men Âşe mine's-Sahâbe Miete ve İşrîn*, s. 52-3.

⁶⁷ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün Fîhi Men Âşe mine's-Sahâbe miete ve İşrîn*, s. 54.

⁶⁸ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün Fîhi Men Âşe mine's-Sahâbe miete ve İşrîn*, s. 68.

⁶⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ* (thk. İhsân Abbâs), (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414 / 1993), c. V, s. 2355 No: 983.

⁷⁰ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fîhi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 19.

⁷¹ Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fîhi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 48.

hadisin diğer tariklerine işaret etmiştir.⁷² Ancak burada o ne ravi ne de rivayet hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamış, sadece rivayet etmekle iktifa etmiştir.⁷³

Farklı tariklerden gelen hadislerin senedlerini araya tahvil⁷⁴ işareti koyarak rivayet etmiştir.⁷⁵

Bazen rivayet ettiği haber çok uzun olduğunda eserin hacmini artırmamak amacıyla haberin bir bölümünü vermiş, sonra ve *zekere hadîsun bi tûlih* (وَذَكَرَ حَدِيثَ بِطُولِهِ), *sümme zekere'l-hadîs* (ثم ذكر الحديث), *fe zekere nahvehû* (فذكر نحوه), *nahvehû* (نحوه), *bi nahvih* (بنحوه), *bi haza* (بهذا) veya *el-Bâkî nahvehû* (الباقى نحوه) diyerek hadisin geriye kalan kısmına değinmekle yetinmiştir.⁷⁶

Aynı senede ama farklı metinlere sahip olan hadisleri eserin hacmini artırmamak amacıyla *bi isnâdih* (بإسناده) diyerek nakletmiştir.⁷⁷

Hadisin lafzının kime ait olduğuna işaret etmiştir. Üsâme b. Zeyd Resûlullah (s.a.s.)'ın terkisindeyken hayvanının ayağı tökezlemiş ve bunun üzerine o da, 'şeytan helak olsun, mahvolsun' demiştir. O, bu hadisin lafzının Taberânî'ye ait olduğunu ifade etmesi bunun örneğidir.⁷⁸

6.4. Cerh ve Ta'dil Usulü

Eserlerinde herhangi bir cerh ve ta'dil değerlendirmesinde bulunduğu tespit edilemeyen İbn Mende, terâcim ve tabakât ile ilgili çalışmalarda sözleri nakledilmiştir.

Örneğin o, bir hadisin senedinde yer alan ravi Ebu's-Saâdât Ahmed b. Mansûr b. Hasan'ı cerh ederek onun yalancı, zındık ve mülhîd olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ Hacda günahkâr kişinin bağışlanması amacıyla yapılan dua ile ilgili olarak İbn Mende, bu hadisin ravilerinin çoğunluğunun meçhul ve zayıf raviler olduğunun altını çizerek tenkitte bulunmuştur.⁸⁰ Yine o Hocası

⁷² Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, c. XXV, s. 349, 350.

⁷³ Diğer örnekler için bkz. Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Men Âşe mine's-Sahâbe miete ve İşrîn*, s. 56, 61, 68; Ebû Zekeriya İbn Mende, *Kitâbu fihi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 17, 21, 25, 28, 33, 35, 39-40, 46-7.

⁷⁴ Tahvil, farklı isnadları bulunan hadisi rivayet ederken birinden diğerine geçmeyi ve bunların ortak ravisinden sonra konulan özel işareti belirten hadis terimidir. Emin Aşıkutlu, "*Tahvil*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), c. XXXIX s. 440.

⁷⁵ Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Men Âşe mine's-Sahâbe Miete ve İşrîn*, s. 54, 57, *Kitâbu fihi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 38-9, 41, 52, 58-9, 67-8.

⁷⁶ Ebû Zekeriya İbn Mende, *Cüz'ün fihi Men Âşe mine's-Sahâbe Miete ve İşrîn*, s. 57, 61, 65, Ebû Zekeriya İbn Mende, *Kitâbu fihi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 30, 33, 45, 53, 61.

⁷⁷ Ebû Zekeriya İbn Mende, *Kitâbu fihi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 48.

⁷⁸ Ebû Zekeriya İbn Mende, *Kitâbu fihi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 66.

⁷⁹ Cûzekânî, Hüseyin b. Abdullah, *el-Ebâtîl ve'l-Menâkir ve's-Sihâh ve'l-Meşâhîr* (thk ve tlk. Abdurrahmân b. Abdülcebâr el-Feryevâî), (4. bs., Dâru's-Sumayî, 1422/2002), c. I, s. 82 No: 75; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât* (thk. Nüreddin b. Şükri b. Alî Boyacılar), (1. bs. Advau's-Selef, 1418 / 1997), s. 177.

⁸⁰ Suyutî, *el-Leâlî el-Masnûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1395/1975), c. I, s. 28.

Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Abdürrahîm el-İsfahanî'yi ise güvenilir olarak değerlendirmiştir.⁸¹

6.5. Senedin Sonu İtibariyle Rivayet Ettiği Hadislerin Özelliği

İbn Mende, genellikle *merfû*⁸² hadis rivayetinde bulunmuştur. Ancak onun bazen hiçbir ravi zikretmeden muallak olarak da Hz. Peygamber'den nakilde bulunduğu vakidir.⁸³ Yayımlanan tüm eserlerinde 115 hadis bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırma ve inceleme sonucunda bunların 14'ü müttetekun aleyh, 3'ü Buhârî (ö. 256/870), 11'i Müslim (ö. 261/875), 8'i Ebû Dâvud (ö. 275/889), 4'ü Tirmizî (ö. 279/892), 2'si Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce (ö. 273/887), 7'si Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) el-Müsned'inde, 1'i ise Mâlik (ö. 179/795)'in el-Muvatta'ında olmak üzere Kütüb-i Tis'a'da yer alan hadis sayısı 51'dir. Geriye kalan hadisler ise Abdürrezzâk'ın (ö. 211/826-27) el-Musannef'i, İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238/853) es-Sünen'i, Nesâî'nin (ö. 303/915) Amelü'l-Yevm ve'l-Leyl'esi, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) es-Sahîh'i, Taberânî'nin (ö. 360/971) Mu'cemleri, Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) el-Müsned'i, Hâkim'in (ö. 405/1014) el-Müstedrek'i, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) es-Sünen'i gibi önemli hadis külliyatlarında tahrîç edilmiştir. Hadislerinin yarıya yakın kısmının *Kütüb-i Tis'a*'da yer alması ve diğer hadislerinin de temel hadis kaynaklarında bulunması birlikte mütalaa edildiğinde hadis ilminde ulaştığı konumu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

İbn Mende'nin yaşadığı zaman dilimi, Selçuklular dönemine denk gelmekte olup siyasi otoritenin var olduğu bir dönemdir. Siyasi egemenliğin olduğu bir yerde refah, zenginlik ve bolluk da bulunur. Dolayısıyla ilim de böyle zamanlarda hızlı bir ilerleme kaydeder. İbn Mende de böyle bir ortamda yetişmiş ve böylelikle hadis ilmi noktasında önemli bir mevki elde etmiştir.

İbn Mende İsfahan'da etkinliği dört asır süren ailenin bilinen en son temsilcisidir. Pek çok hadis otoritesinden hadis eğitimi alan Ebû Zekeriyâ İbn Mende, Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Muhammed et-Teymî ve Ebû Tâhir es-Silefî gibi döneminin hadis ilminde meşhur kişilerinin yetişmesinde katkısı olmuştur.

İbn Mende'nin hadisçiliğini ise şu şekilde özetlemek mümkündür: O, hadisleri genellikle senedli bir şekilde sevketmiş ve senedde yer alan ravi ve

⁸¹ İbn Nukta, c. I, s. 36 No: 27; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXX, s. 117 No: 147, *es-Siyer*, c. XVII, s. 640 No: 433.

⁸² Ebu'l-Kâsım İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, c. XXV, s. 338, 345, 348, *Kitâbu fihi Ma'rifetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî*, s. 13-6, 16-18.

⁸³ Ebu'l-Kâsım İbn Mende, *Cüz'ün fihi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî*, c. XXV, s. 341, 357.

rivayetlerle ilgili çok fazla bilgi vermemiştir. Hadislerin farklı tariklerine işaret etmiş, bazen hadisi bir bütün olarak rivayet etmek amacıyla senedler arasına tahvil işareti koymuştur. Her zaman hadisi tam olarak nakletmemiş, bazen de onun bir bölümünü vermekle yetinmiştir. Eserlerine aldığı hadislerin Kütüb-i Tis'a gibi temel hadis eserlerinde yer alması hadis ilmindeki vukufiyetinin delili sayılmalıdır. Buna ek olarak rical alimi Zehebî'nin cerh ve ta'dil ilminde sözüne itimad etmesi de oldukça önemlidir.

Hadis ve tarihle ilgili toplam dokuz eser yazdığı bilinen İbn Mende, bu iki ilim yanında kıraat ilmini de öğrenip öğrettiği ilim ehline malumdur. Eserleri arasındaki Târîhu İsfahan isimli kitap şehrin tarihi, hadis ravi ve rivayetleriyle ilgili önemli bilgileri günümüze taşıdığı söylenebilir; ancak günümüze eserin küçük bir parçasının gelebilmesi sebebiyle ondan tam olarak istifade etme şansına sahip olmamız İsfahan'ın hadis ve tarih ile ilgili fonksiyonunu öğrenmemizde büyük bir eksiklik meydana getirmektedir. İbn Mende genel olarak ehl-i ilim tarafından sika, hâfız ve sadûk, bilgi ve dirayet konusunda yetkin bir kimse, cerh ve ta'dilde sözüne itimad edilecek bir alim olarak değerlendirilmiştir.

O, hadis nakledeken *sema*, *kıraat*, *icâzet* veya *vicâde* metodlarını kullanmıştır.

Son söz olarak Ebû Zekeriyâ İbn Mende'ye nispet edilen diğer eserlerinde neşredilmesi ilim dünyasına yeni ufuklar açması bakımından oldukça önemli olduğu mülahaza edilmektedir.

Kaynakça / References

Aşikkutlu, Emin, "Tahvîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. XXXIX s. 440.

Babanzade Bağdâdlı İsmâîl Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâi'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Babanzade Bağdâdlı İsmâîl Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi'l-Fünûn*, Dâru Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Başaran, Selmân, "Ebû Zekeriyâ İbn Mende", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, c. XX, s. 180-1.

Cûzekânî, Hüseyin b. Abdullah, *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr ve's-Sihâh ve'l-Meşâhîr* (thk ve tlk. Abdurrahmân b. Abdülcabbâr el-Feryevâî), 4. bs., Dâru's-Sumayî, 1422/2002.

Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün Fîhi Men Âşe mine's-Sahâbe Miete ve İşrîn* (tlk. ve thç. Meşhûr Hasan Süleymân), Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, 1992.

Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Cüz'ün fîhi Zikri Ebi'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî* (thk. Hamdî abdülmecîd es-Silefî), Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, ts.

Ebû Zekeriyâ İbn Mende, *Kitâbu fihî Ma'rîfetu Esâmî Erdâfi'n-Nebî* (itina: Yahyâ Muhtâr Gazzâvî), 1. bs., Beyrût: el-Medînetu li't-Tevzî', 1410/1990.

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *Menâkibu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî), 2. bs., Daru Hicr, 1409,

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ ve Muhammed Abdülkâdir Atâ), 2. bs., Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995/1415.

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Mevzûât* (thk. Nûreddîn b. Şükrî b. Alî Boyacılar), 1. bs., Advau's-Selef, 1418 / 1997.

Fîrûzâbâdî, Mecduddîn, *el-Bülga fî Terâcimi Eimmeti'n-Nahv ve'l-Luğât* (thk. Muhammed el-Mısırî), 1. bs., Dımaşk: Dâru Sa'deddîn, 2000.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), 1. bs., Beyrût: Dâru Garbi'-İslâmî, 2001/1422.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Sikatüddîn Alî b. Hasan b. Hibetullah, *Târîhu Medîneti Dımaşk* (thk. Muhibbüddîn Ebi Said Ömer b. Garame el-Amri), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1997.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân* (i'tina bih Abdülfettah Ebu Gudde ve i'tina bi ihracihi ve tıbaatihi Selman Abdülfettah Ebû Gudde), 1. bs., Beyrut: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 2002.

İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (thk. İhsân Abbâs), Beyrût: Dâru Sâdır, 1978/1398.

İbn Müflih, Ebû İshak Burhaneddin İbrâhim b. Muhammed, *el-Maksadü'l-Erşed fî Zikri Ashabi'l-İmam Ahmed* (thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-Useymin), Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1990.

İbn Nukta, Ebû Bekr Muînuddîn Muhammed b. Abdülganî b. Ebî Bekr el-Bağdâdî, *Kitâbu't-Takyîd li Ma'rîfeti'r-Ruvât ve's-Sünen ve'l-Mesânîd*, Hindistan: Vizâretü'l-Meârif ve Şuûni's-Sekafiyye, 1983/1403.

İbn Nukta, Ebû Bekr Muînuddîn Muhammed b. Abdülganî b. Ebî Bekr el-Bağdâdî, *Tekmiletü'l-İkmâl* (thk. Abdulkayyûm Abdurabinnebi), Mekke: Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, 1991.

İbn Receb, Ebu'l-Ferec Zeynuddîn Abdurrahmân b. Ahmed, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (thk. Dr Abfurrahmân b. Süleymân el-Useymin), Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykan, 2005/1425.

İbn Tağrıberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf b. Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısr ve'l-Kâhire* (takdim ve ta'lik Muhammed Hüseyin Şemsüddin), 1. bs., Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992/1413.

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed, *Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ* (neşr. Gotthelf Bergstraesser), 1. bs., Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 2008.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri men Zehab* (thk. Abdülkâdir el-Arnâût ve Mahmûd el-Arnâût), Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1986.

İbnu'l-Kıftî, Ebu'l-Hasan Cemâleddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât* (thk. Muhammed Ebû Fazl İbrâhîm), Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1986/1406.

İbnu's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhüddîn Abdurrahmân b. Mûsâ, *Ulûmü'l-Hadîs* (tlk: Muhammed Ragıb et-Tabbah el-Halebi), 1. bs., Haleb: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1931/1350.

İzzeddîn İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Kâmil fî't-Târîh* (thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), 1. bs., Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987/1407.

Kandemir, M. Yaşar, "*Teymî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, c. XXXXI, s. 55.

Kâtip Çelebi, Hâcî Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funûn*, Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Beyrût: Mektebetü'l-Müsenâa, 1957.

Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs, *er-Risâle* (trc. Yusuf Özbek), İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.

Safedî, Ebu's-Safâ Selâhüddîn Halîl b. İzzüddîn Aybeg b. Abdullah, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (thk. ve i'tina Ahmed el-Arnâût ve Türkî Mustafâ), 1. bs., Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000/1420.

Sâlih, Subhi, Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları (trc: M. Yaşar Kandemir), İstanbul: İFAV, 7. bs.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb* (ta'lik Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrût: Dâru'l-Cinân, 1988.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb* (thk. eş-Şeyh Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî), Beyrût: 1980/1400.

- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tabakâtu'l-Huffâz*, 1. bs., Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983/1403.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât* (Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm), 1. bs., Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1964.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-Leâlî el-Masnûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa*, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1395 / 1975.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tedrîdu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî* (tlk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyda), 1. bs., Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996/1417.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-Kebîr* (Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Yüksel, Tuba, "Selçuklu Başkenti İsfahan (Kuruluşundan Moğol İstilasın Kadar)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Yâfiî, Afîdüddîn Abdullah b. Es'ad b. Alî el-Yemânî, *Mir'âtu'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fi Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, 1. bs., Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997/1417.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şehâbeddîn Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Üdebâ* (thk. İhsân Abbâs), 1. bs., Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şehâbeddîn Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Büldân*, Beyrût: Dâru Sâdır, 1977/1397.
- Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Düvelü'l-İslâm* (thk. Hasan İsmâîl Merve), 1. bs., Beyrût: Dâru Sâdır, 1999.
- Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-Muğni fi'd-Duafâ* (thk. Nureddîn İtr), Haleb: Dâru'l-Meârif, 1971.
- Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (thk. Şuayb el-Arnâût ve Ekrem el-Bûşî), 2. bs., Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1982/1402.
- Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu'l-İslâm* (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1988.
- Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-İber fi Haberi Men Gaber* (thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl), I-IV, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985/1408, 1. bs.

Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Zikru Men Men Yu'temedu kavluhu fi'l-Cerh ve't-Tadil* (İtina Abdülfettah Ebu Gudde), 5. bs., Haleb: Mektebu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1990.

Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Mîzânu'l-İ'tidâ fi Nakdi'r-Ricâl* (thk. Ali Muhammed el-Bicavi), Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, 1963.

Ziriklî, Hayruddîn, 15. bs., *el-A'lâm*, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002.

